

kip saray hizmetine alındı ve zamanla makamı yükseltilerek Dîvân-ı Büyütât'ın (sarayın depo ve imalâthaneleri) başına getirildi. 1014 (1605) yılında Cihangir tahta geçince onu vezirliğe tayin etti; daha sonra da Pencap divanisinin (gelirlerin toplanması) sorumluluğunu uhdesine verdi ve 1606'da isyan eden oğlu Hüsrev'i cezalandırmak için Agra'dan ayrıldığında yerine kendisini vekil bıraktı. Ancak bundan bir yıl sonra İ'timâdüddeve'nin oğlu Muhammed Şerif, Cihangir'e suikast düzenlemek için Şehzade Hüsrev'le iş birliği yaptığı gerekçesiyle idam edildi ve kendisi de tutuklandı. Fakat Cihangir, o sıralarda İ'timâdüddeve'nin dul kızı Mihrunnisâ (Nurcihan) Hatun'la evlenmeyi düşündüğünden bir süre sonra onu serbest bıraktı ve kıymetli hediyelerle gönlünü aldı; 1020'de (1611) evlilik gerçekleşince de tekrar vezirliğe getirdi. İ'timâdüddeve'nin bu ikinci yükselişinin hizmetlerinden çok Cihangir'in kayınpederi olmasından kaynaklandığı açıktır. İ'timâdüddeve'nin saraydaki konumu bundan sonra gittikçe güçlendi ve en sonunda Cihangir, kendi sarığını başına sararak ona Bâbürlü sarayının en üst derecedeki şeref ve itibarını verdi (1026/1617). Bizzat Cihangir'in arzusu üzerine onun hâtıratını içine alan *Tüzük*'üne kendi el yazısıyla birkaç sayfa eklemesi de İ'timâdüddeve'nin bu hükümdardan gördüğü itibarın diğer bir göstergesidir.

İ'timâdüddeve, Cihangir'le birlikte katıldığı Keşmir seferinde Kāngra yakınlarında vefat etti ve naaşı Agra'da Yamuna nehri kıyısındaki saray bahçelerinden birine gömülerek daha sonra da üzerine beyaz mermer işçiliğiyle dikkat çeken bir türbe yapıldı. Kaynaklarda onun ilim ve sanata da önem verdiğinden, ayrıca muhteris ve tamahkâr bir kişiliğe sahip olduğundan bahsedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûl Fazl al-Allâmî, *Â'in-i Akberi* (trc. H. Blochmann), Calcutta 1927, s. 572-576; Jahangir, *Tuzuk-i Jahāngiri : Memoirs of Jahāngir* (trc. Rogers-Bacon), London 1914, I, 22, 57, 122, 199, 249, 260, 280-281, 318, 326, 378; II, 2, 23, 80, 117, 216, 222-223; Şah Navaz Khan, *The Ma'âsir al-umarâ* (trc. B. Parsad), Calcutta 1952, II, 1072-1079; S. M. Latif, *Agra : Historical and Descriptive*, Calcutta 1896, s. 182-184; B. Parsad, *History of Jahangir*, Allahabad 1940, s. 148-149, 160-161, 277-278 vd.; Saïd Ahmed Mârahraî, *Murakka'-i Ekberâbâd*, Agra 1931, s. 83-87; Yûsuf Mîrek, *Mazhar-i Şâhchâni*, Karaçi 1962; T. W. Beale, *An Oriental Biographical Dictionary*, New York 1965, s. 185-186; A. S. Bazmee Ansari, "İ'timâd al-Dawla", *El²* (İng.), IV, 282.

A. S. BAZMEE ANSARI

İTİRAF

(الإعتراف)

Kişinin kendi aleyhine başkasına ait bir hakkı haber vermesi, suçu kabul etmesi anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bilmek, tanımak; kendini tanıtmak; ikrar etmek" mânalarına gelen i'tirâf kelimesi, hukuk terimi olarak "kişinin kendisi aleyhine bir başkasına ait hakkı haber vermesi" anlamındaki ikrarla eş, inkârla da karşıt anlamıdır. Ancak ikrar daha çok borçlar, aile, miras gibi medenî hukuk, itiraf ise ceza hukuku alanında kullanılmaktadır. İtiraf, günümüz ceza yargılama usulünde "sanığın kendisine yapılan isnadı kabul etmesi" ya da "suçun işleyen tarafından açıklanması" şeklinde tarif edilir.

Kur'an'da itiraf kelimesi, ikisi âhirette günahkârların günahlarını kabulleniş ve pişmanlıkları (el-Mü'min 40/11; el-Mülk 67/11), biri de Tebük Seferi'ne katılmamak için Hz. Peygamber'e yalan mazeret ileri sürenlerin daha sonra duydukları pişmanlığı tasvir edilirken (et-Tevbe 9/102) olmak üzere üç yerde geçmektedir. Yine Kur'an'da dürüstlük ve adalete yapılan vurgular, kişinin kendi aleyhine de olsa Allah için şahitlikte bulunması düsturu (en-Nisâ 4/135) itirafın dolaylı atıfları niteliğindedir. Hadislerde ikrar kelimesi genelde, "suç ya da borç gibi bir hakkı dünyevî sonuçları itibarıyla kabullenme", itiraf ise bu anlamların yanı sıra "işlenen bir günahı Allah huzurunda kabullenme" anlamında kullanılır. Resûl-i Ekrem'in yönetimi veya bilgisi dahilinde cereyan eden ceza yargılamasında sanığın suçunu itirafı en yaygın ispat vasıtalarından birini teşkil etmiş, cinayet ve had suçlarında sanığın itirafına dayanılarak hüküm verilmiş, ancak cezalandırmada adaleti sağlamak ve sanık haklarını koruma amacıyla itirafın şekil şartlarına ilişkin olarak bir dizi tedbirden söz edilmiştir (Buhârî, "Huşûmât", I, "Hudûd", 29-31, "Diyât", 4; Müslim, "Hudûd", 15-32; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 8-9, 23).

İslâm hukukunda itirafın şartları ve hükümleri genel hatlarıyla ikrarla aynı olmakla birlikte (bk. İKRAR), ceza hukukunda yargı kararının kesinleşmesinin sonuçları çok defa ağır ve telâfisi güç olduğu için, medenî yargılama hukukundaki ikrara göre itirafın daha ağır şartlara bağlandığı görülür. Ceza hukukunda kanuniliğin daha sıkı bir şekilde gözetilmiş olma-

sı, şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmayıp şüpheden sanığın yararlandırılması da itirafın ispat aracı olarak kabulünde belli bir titizliği zorunlu kılmaktadır. İtirafta bulunanın ceza ehliyetine sahip olması, itirafın sözlü şekilde ve mahkeme huzurunda yapılması, her türlü baskı ve şüpheden uzak olması, itirafın belli sayıda tekrarı gibi şartlar ya da sanığın itirafından dönme imkânı üzerinde durulması ve hâkimin bu konuda re'sen araştırma yapmasının, itirafı bulunan sanığı bu açıdan da sorgulamasının istenmesi bu sebeplerdir.

İtiraf (ikrar) sanığın iradesiyle gerçekleştiği için onun hakkında tereddüt ve töhmetten uzak bir bilgi içerir ve yargılamayı sonuçlandırıcı bir role sahiptir; bu yönüyle itiraf ceza yargılamasında en kuvvetli ispat vasıtası sayılır. Ancak bu durum, itirafın isnat edilen olayın vuku hakkında kesin bilgi içerdiği anlamına gelmez. Çünkü şahitlik gibi itiraf da ihbar grubunda yer alan bir tasarruf olduğundan kural olarak doğrulanması ya da yalanlanması mümkündür ve kesin bilgi kaynağı görülmez. Bundan dolayı itirafın herhangi bir baskı ya da yanılmadan kaynaklandığının anlaşılması, halin delâletinin ve vâkıanın itirafın doğruluğuna imkân vermemesi gibi durumlarda itirafa itibar edilmez. Meselâ sarhoşken bir suç işleyen kimsenin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı fakihler arasında tartışmalı olmakla birlikte sarhoşun itirafı ittifakla geçersizdir. Yine zina itirafında bulunan erkeğin bu isnadını kadının yalanlaması halinde kadına ceza uygulanmayacağı gibi Hanefiler'e göre erkeğin itirafına da itibar edilmeyip kendisine zina iftirası cezası verilir (sünnetten örneği için bk. Ebû Davûd, "Hudûd", 31). Bu son hüküm, ikrar ve itirafın üçüncü şahısları değil sadece söyleyeni bağlayan (kâsır) bir delil olmasıyla da ilgilidir. Fakihlerin çoğunluğunun itirafa binaen ceza verilebilmesi için bir dava açılmış olmasını şart görmesi, itirafın mahkeme huzurunda ve sözle yapılması şartı üzerinde durup mahkeme dışında yapılan itirafa şahitliğin ya da mahkemede işaretle yapılan itirafın delil olmayacağını belirtmesi de yine benzeri kaygılardan dolayıdır.

İtirafın şekil şartları arasında itirafın yeter sayısı (nisab) fakihleri hayli meşgul etmiş bir konudur. Esasında itiraf bir tür ihbar olduğundan aynı şahsın itirafını tekrar etmesiyle kuvveti artmış olmaz. Bununla birlikte itirafın bilinçli ve hür iradeyle yapılması, her türlü şâibeden arın-

dırılması da gerekir. Bu iki yaklaşıma verdikleri ağırlığa göre, hatta suç ve ceza türlerini de göz önünde bulundurarak fakihlerin itirafın yeter sayısı ile ilgili farklı görüşleri savundukları, sünnetteki ve sahâbe uygulamasındaki örnekleri de buna göre yorumladıkları görülür. Meselâ hirsizlik suçunda Ebû Hanîfe, İmam Muhammed eş-Şeybânî, Mâlik, Şâfiî ve İbn Hazm bir ikrarı yeterli bulurken Hanbelî ve Zeydiyye mezhepleriyle İbn Ebû Leylâ, Ebû Yûsuf, Züfer b. Hûzeyl gibi fakihler şahitliğe kıyasla iki ayrı mecliste itirafı şart koşarlar. Sarhoşluk suçunda tek ikrarı yeterli görme eğilimi ağır basar. Suçlar arasında zina itiraf yeter sayısı açısından ayrı bir önem taşır. Ebû Hanîfe, İbn Ebû Leylâ, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere bir grup fakih, gerekli had cezasının verilebilmesi için zinanın dört defa itirafını şart koşarken Hasan-ı Basrî, Hammâd b. Ebû Süleyman, Mâlik, Şâfiî, Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû Sevr, İbn Cerîr et-Taberî gibi fakihler bir defa itirafı yeterli görürler. Birinci grup, Mâiz'in Hz. Peygamber'in huzurunda dört ayrı mecliste zina itirafı yapmış olmasını (Buhârî, "Ahkâm", 19; Müslim, "Hudûd", 16-19) ve bu yöndeki sahâbe görüşlerini (Serahsî, IX, 93) delil almakta, bu sayıyı ya kıyas dışı ve mânası ancak nasla bilinir bir durum olarak ya da zinanın ispatında dört şahidin gerekli olmasıyla açıklamaktadırlar. İkinci grup ise sünnetten tek itirafı zina cezasının verildiğini gösteren başka örnekleri delil alır (Buhârî, "Şulh", 5, "Ahkâm", 39; Müslim, "Hudûd", 23, 25; Şevkânî, VII, 109-110) ve Resûl-i Ekrem'in Mâiz'in akli dengesini ve itirafında ciddiyetini kontrol için itirafını tekrarlattığını ileri sürerler. Zina iftirası suçunda (kazf) tek itiraf yeterli görülürken cinayetlerde itirafın yeter sayısının bir mi iki mi olduğu benzeri gerekçelerle tartışmalı kalmıştır.

İtiraftan dönmenin (rücû) cevazını konu alan tartışmalar da esasen kişinin kendi ikrarıyla bağlı olması, itirafın hür iradeyle ve bilinçli olarak yapılması, üçüncü şahısların kişilik haklarının ihlâlinin de önlenmesi gibi ilkelerin uzantısı niteliğindedir. İslâm hukukçularının çoğunluğu kul hakkı alanına giren suçlarda, meselâ zina iftirasında itiraftan dönmenin câiz olmadığı görüşündedir. Çünkü böyle bir itirafı ilgili şahıs yeterince mağdur olmuş sayılır ve iftirada bulunanın cezasını çekmesi istenir. Sarhoşluk, eşkıyalık, zina gibi Allah hakkı (kamu hakları) kapsamına giren suçlarda itiraftan vazgeçme-

ye gelince İslâm hukukçularının çoğunluğu, Hz. Peygamber'in Mâiz'in cezasının infazı sırasında kaçtığı için haber verilmesi üzerine, "Keşke onu biraksaydınız" demesini, ayrıca şüphenin bulunması halinde haddin düşürülmesi emrini (Ebû Dâvûd, "Şalât", 114; Tirmizî, "Hudûd", 3) delil olarak itiraftan rücûun câiz olduğunu, hatta hâkimin sanığa itirafından dönmelerini telkin ve tavsiyesinin müstehap olduğunu, ceza infazına başladıktan sonra ya da tamamlanmadan önce rücû ederse infazın durdurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, Osman el-Bettî, İbn Ebû Leylâ, Ebû Sevr ve İbn Hazm gibi hukukçular ise hangi hakla ilgili olursa olsun itiraftan geri dönüş olmayacağı görüşündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ahkâm", 19, 39, "Huşûmât", 1, "Hudûd", 16-19, 29-31, "Diyât", 4, "Şulh", 5; Müslim, "Hudûd", 15-32; Ebû Dâvûd, "Şalât", 114, "Hudûd", 8-9, 23, 31; Tirmizî, "Hudûd", 3; İbn Hazm, *el-Muhalâ*, VIII, 250-257; XI, 141-143; Serahsî, *el-Mebsû*, IX, 37, 46, 91-98, 102, 182-185; XVII, 191-192, 197; XVIII, 171; Kâsânî, *Bedâ'î*, Beyrut 1974, VII, 47-51, 61, 209-212, 232-233; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1978, II, 438-439, 445; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), V, 150, 164; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebşîratü'l-hükkâm* (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, II, 256, 259; Alâeddin et-Trablusî, *Mu'inü'l-hükkâm*, Bulak 1300, s. 122; Buhûti, *Keşşâfü'l-kinâ*, VI, 454, 475; Şevkânî, *Neylû'l-evfâr*, VII, 109-110, 116, 151; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, I, 173-206; Celal Erbay, *İslâm Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, İstanbul 1999, s.178-217; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, VI, 52-55, 88, 125-127, 387, 528, 781.

FERHAT KOCA

el-İ'TİSÂM

(الإعتصام)

İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî'nin

(ö. 790/1388)

bid'atlara dair eseri.

Bazı kaynaklarda adı *el-İ'tisâm bi's-sünne (Hediyetü'l-ârifin*, I, 18) ve *el-Havâdis ve'l-bida'* (Mecârî, s. 118) şeklinde kaydedilmişse de müellif kitabının mukaddimesinde eserine *el-İ'tisâm* adını koyduğunu belirtmektedir (I, 35). Eser bir mukaddime ile on bölümden (bab) meydana gelmektedir. Ayrıca bölümlerin içinde "fasil, mesele" gibi yan başlıklar konularak yaygın bir iç sistem oluşturulmuştur. Kitabın yazılış sebebinin anlaşıldığı mukaddime dinin gerek aslı gerek fer'î hükümleri alanına giren çeşitli

konularda İslâm'ın ruhuna ters düşen yeni anlayış ve uygulamaların ortaya çıktığından söz edilmekte ve imamlık-hatiplik gibi görevler üstlenen müellifin bu hususta karşılaştığı güçlüklerle temas edilmektedir.

el-İ'tisâm'ın birinci bölümünde bid'at kavramının tanımı, bid'at çerçevesine giren ve girmeyen inanç ve fiiller üzerinde etraflıca durulmuştur. İkinci bölümde bid'atın kötülüğü ve bid'atçıların hem dünya hem âhiret hayatı açısından âkıbetlerinin hüsrana olacağı temel fikri işlenmiş, burada bid'atın zemmi konusunda nasların yanı sıra ashap, tâbiîn ve meşhur sülfillerden nakiller yapılmıştır. Bid'at kavramının içerdiği alanlar ve bid'atı icat edenin durumuna ayrılan üçüncü bölümde İzzeddin İbn Abdüsselâm ve Şehâbeddin el-Karâfî gibi âlimlerin görüşlerine yer verilmiştir. Eserin dördüncü bölümü, bid'at ehlinin kendilerini haklı kılmak için yaptıkları istidlallerdeki yanlışlıklara tahsis edilerek birçok örnek zikredilmiştir. Beşinci bölümde, dinî ve akli hiçbir dayanağı bulunmayan hakiki bid'atla aslı itibarıyla dayanağı bulunmakla birlikte aldığı şekil açısından mesnedsiz kalan izâfî bid'at ele alınmıştır. *el-İ'tisâm*'ın altıncı bölümünde bid'at sayılan davranışların dinî hükmüne temas edildikten sonra yedinci bölümde ilke olarak ibadetler için söz konusu olan bid'atın âdetler için düşünülüp düşünülmemeyeceği hususu tartışılmış, bununla ilgili çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Eserin sekizinci bölümünde bid'at, mesâlih-i mürsele ve istihsan arasındaki fark anlatılmış, dokuzuncu bölümde bid'atçıların müslüman çoğunluğundan ayrılmasının sebepleri üzerinde durulmuştur. Müellif burada, bid'atı din ayrılığına varacak kadar geniş kapsamlı tasavvur ederek önemli sebeplerinin başında farklı dinlerin etkilerini saymış, buna nefsin arzularını ve geleneklere körü körüne bağlanmayı eklemiştir, ardından bid'at firkalarının hangileri olabileceği üzerinde durmuş, bu tür firkaların belirgin alâmetlerini tesbit etmeye çalışmış ve mezhepler tarihi kitaplarında söz konusu edilen yetmiş üç fırka hadisine dair yorumlar yapmıştır. Kitabın son bölümü kurtuluşa götüren hak mezhebin özelliklerine ayrılmış ve nasları doğru anlayıp açıklamada dikkat edilecek hususlara temas edilmiştir.

Muhammed Reşid Rızâ, *el-İ'tisâm* neşrinin baş tarafında ve sonunda (I, 4-5; II, 362) müellifin eserini tamamlayamadığını kaydetmekte, fakat bunun için